

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a chapter published in *Pedagogikens politik: Utbildningsforskning och utbildningspolitik under efterkrigstiden*.

Citation for the original published chapter:

Al Fakir, I. (2024)

Ett instrument för samhällsförändring?: Arne Trankell och den pedagogiska forskningen om romer och invandrare

In: Anders Burman, Joakim Landahl & Anna Larsson (ed.), *Pedagogikens politik: Utbildningsforskning och utbildningspolitik under efterkrigstiden* (pp. 147-167).

Huddinge: Södertörns högskola

Södertörn Academic Studies

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Creativ Commons licens CC-BY.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:gih:diva-8314>

Ett instrument för samhällsförändring?

Arne Trankell och den pedagogiska forskningen
om romer och invandrare

Ida Al Fakir

Decennierna efter andra världskriget präglades Sverige av en växande befolkning och en stark expansion av det offentliga. Socialdemokraternas ambitiösa efterkrigsprogram skulle genomföras och staten ta ett utökat ansvar för medborgarnas välfärd. Nya samhällsmedlemmar som kommit som flyktingar eller arbet-smigranter, samt en grupp av romer som funnits i landet länge men som först efter kriget erkändes som medborgare, skulle ”anpassas och inpassas”, som man sade. Huvudområdena för insatserna var arbete, bostad och skola, och i enlighet med tidens stora tilltro till vetenskaplig expertis skulle processen baseras på vetenskaplig kunskap.¹ Under 1960-talet kom pedagogik och psykologi att vinna mark inom de kommunala och statliga utredningar som hade till uppgift att undersöka och bereda integrationen av nya medlemmar i samhället. Forskningen om invandrare, invandring och integration utvecklades i dess etableringsfas i stark symbios med det offentliga utrednings- och utvecklingsarbetet. Mellan 1964 och 1982 publicerades 50 svenska avhandlingar på temat varav det största antalet, 14 stycken, kom från den pedagogisk-psykologiska disciplinen. Dessa projekt har i efterhand beskrivits som särskilt viktiga för utvecklingen av forskningsområdet.² Som jag kommer att visa i detta kapitel uppstod

¹ Åsa Lundqvist & Klaus Petersen (red.), *In Experts We Trust. Knowledge, Politics and Bureaucracy in Nordic Welfare States* (Odense: University Press of Southern Denmark, 2010).

² Historia/ekonomisk historia stod för elva stycken, det näst högsta antalet. Övriga discipliner var, i fallande ordning, språkvetenskap (sex), socialantropologi (sex), sociologi (fyra), statsvetenskap (fyra), juridik (två), socialmedicin (två) och nationalekonomi (en). Expertgruppen för invandningsforskning, *Invandningsforskning i Sverige. En EIFO-rapport om forskningens utveckling och organisation under perioden 1975–1983* (Stockholm: Liber Förlag/Allmänna förlaget, 1983), s. 9 och 12–16.

”invandrarforskningen” emellertid inte ur ett vakuum i samband med att arbetskraftsinvandringen ökade och statens intresse väcktes i slutet av 1960-talet. Det fanns sedan tidigare forskning om ”avvikande” grupper i det svenska samhället, och när nya grupper tillkom utvecklades nya studier med utgångspunkt i de redan existerande.

Kapitlet undersöker hur en tankestruktur som utvecklades under 1960-talet för att lösa den så kallade ”zigenarfrågan”, under 1970-talet kunde överföras till den betydligt bredare ”invandrarfrågan”. Båda frågorna hade en uppbyggnad som liknade 1800-talets sociala fråga; de utgick ifrån upplysningstidens framtidsoptimism och idéer om människans utvecklingspotential. Det handlade i korthet om en övertygelse om att barn (eller ”zigenare” och invandrare) kan fostras till goda vuxna medborgare bara rätt insatser görs i rätt tid. Synen på vilka dessa insatser är, vilken kunskap de baseras på och vem som ska utföra dem har varierat över tid. I fokus här står Arne Trankell, professor i pedagogik och pedagogisk psykologi vid Stockholms högskola (sedermera Stockholms universitet).³ Under Trankells verksamma tid gick Sverige från att vara ett till synes homogent land till att bli mångkulturellt, åtminstone i industriorter och större städer. Det diversifierade samhället, och de problem som förknippades med detta, ofta formulerade i termer av ”anpassningsproblem”, innebar också att frågan om de så kallade inhemska minoriteternas situation kom upp på agendan. Detta hade dock inte enbart att göra med en förändrad demografi och arbetsmarknad utan måste också kopplas till en växande opinion och intresse för utsatta grupper i det svenska samhället och i världen i stort.⁴

Arne Trankell får här representera den drivna vetenskapliga experten som under några år hade politikernas och de beslutande tjänstemännens öra. Hans medverkan i utredningar rörande både romer och invandrare möjliggjorde för vissa angreppssätt att få

³ Stockholms högskola förstatislades och ombildades till Stockholms universitet 1960.

⁴ Jämför Annika Berg, Urban Lundberg & Mattias Tydén, *En svindlande uppgift. Sverige och biståndet 1945–1975* (Stockholm: Ordfront, 2021).

fäste i integrationspolitikens tidiga utformning. Trankell var dock inte ensam utan hade ett antal doktorander och kollegor på Pedagogiska institutionen som han samarbetade och bollade idéer med. Även om jag tror att hans persona – en pondusfylld och (lagom) radikal humanist som upprördes av orättvisor – passade väl in i det dynamiska 1960- och 1970-talets omdirigering av välfärdspolitiken, är det inte Trankell som person som utgör textens huvudfokus.⁵ Det intressanta är snarare samspelet mellan aktör och struktur på särskilda platser, tider och sammanhang. Under perioder av förändring får (eller tar) vissa aktörer och kunskapsområden ett vidgat utrymme i frågor som håller på att formeras. En kunskapsbas byggs upp som aktiveras varje gång frågan undersöks på nytt – den blir en utgångspunkt för kommande jämförelser. Arne Trankells, och hans arbetsgrupps, forskning om migranter och minoriteter kom att bli en sådan jämförelsepunkt för efterföljande studier på samma område.

Vem var Arne Trankell?

Arne Trankell var en arbetsam och produktiv mångsysslare med ett starkt socialt patos. Han var färdigutbildad som folkskollärare 1940, blev psykolog 1947, tog doktorsexamen i psykologi 1951 och blev docent i Göteborg samma år. 1957 kom han till Stockholms högskola som professor i pedagogik och pedagogisk psykologi, en position som han besatt till sin bortgång 1984. 1968 skapade han och blev vetenskaplig ledare för en arbetsgrupp för invandrar- och minoritetsforskning på pedagogiska institutionen.⁶ Utöver forskning ägnade Trankell sig åt poesi och teckning och han debuterade som skönlitterär författare 1945.⁷ Som en grundton i hela

⁵ Jämför John Takman, socialläkare och kommunpolitiker för VPK som under en begränsad period hade Arbetsmarknadsstyrelsens förtroende att undersöka de svenska romernas socialmedicinska tillstånd. Ida Al Fakir, ”John Takman. Socialmedicinsk strateg och stridbar pionjär”, *Personhistorisk Tidskrift* vol. 109 nr 1 (2013), s. 65–81; Ida Al Fakir, *Nya rum för socialt medborgarskap. Om vetenskap och politik i ”Zigenarundersökningen”. En socialmedicinsk undersökning av svenska romer, 1962–1965* (Växjö: Linnéuniversitetet, 2015), passim.

⁶ ”Arne Trankell” i *Vem är det? Svensk biografisk handbok 1977*, digitaliserad, <http://runeberg.org/vemardet/1977/1052.html>.

⁷ En sökning på Arne Trankell som ”författare” i Libris ger 59 träffar.

hans verksamhet ligger psykologiska förklaringsmodeller till mänskliga beteenden. Avhandlingen handlade om vänsterhänthet hos barn; Trankell utvecklade metoder för skolor att använda i ”diagnosticeringen” när barnen skulle börja första klass.⁸ Stick i stäv med då rådande föreställningar bevisade han att vänsterhänthet inte utgjorde tecken på låg begåvning eller hinder mot inlärning. Så småningom kom han att arbeta med vittnespsykologi, där hans bidrag enkelt uttryckt var att inkludera det specifika sammanhangets betydelse för vittnesmålets trovärdighet.

Trankell såg individens psyke, formad i ett socialt sammanhang, som förklaring till såväl personlighet och begåvning som förståelsehorisont och handlingsmönster. Detta skulle komma att etablera honom som expert på urvalsmetodik och lämplighetstestning i så vitt skilda sammanhang som pilotutbildningar (SAS och THAI Airways) och det på 1960-talet nyetablerade Dramatiska institutets filmskola.⁹ Det präglade också hans forskning om romer och invandrare. Givet hans fokus på individen och dennes personlighet och inre liv var det dessa aspekter som kom i förgrunden när konflikt, rasism och exkludering undersöktes. Ett exempel är hans omtalade undersökning av en konflikt mellan en romsk familj och dess grannar i ett bostadsområde utanför Stockholm. I projektet samarbetade forskare med socialvården och bostadsbolag för att förstå och överbrygga grannarnas negativa inställning till den inflyttade familjen. Genom att familjen i frågan var både invandrad (från Finland) och romsk fann Trankell

⁸ Arne Trankell, *Vänsterhänthet hos barn i skolåldern* (Göteborg: Högskolan, 1950). *Dagens Nyheter* rapporterade om disputationen den 25 januari 1951.

⁹ Se vidare Lars Ilshammar, Pelle Snickars & Per Vesterlund (red.), *Citizen Schein* (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2010), s. 190–191; Hans Gordon, ”Konsten att behandla människor”, i Anders Gustavsson & Per-Johan Ödman (red.), *Den Trankellska vändningen. Ett levande hermeneutiskt arv* (Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, 2004); Organisationskommittén för utbildningen av vissa yrkesgrupper inom teaterns, filmens, televisionens och radions områden, *Dramatiska institutet. Betänkande. Om psykologiska urvalsprövningar för uttagning av elever för utbildning till vissa yrken* (Stockholm: Ecklesiastikdepartementet, 1967); Arne Trankell, *The SAS System of Selection of Pilots. Its History, Methods and Results* (Stockholm: Stockholms universitet, 1967); Arne Trankell, *Vittnespsykologins arbetsmetoder* (Stockholm: Liber, 1963); Arne Trankell, *Psykologisk utredningsteknik* (Stockholm: Stockholms högskola, 1960).

inspiration både i sitt arbete med svenska romer (det vill säga svenska medborgare födda i Sverige) och studierna rörande invandrare och invandring. Projektet går därmed att se som en brygga mellan "zigenarforskningen" och "invandrarforskningen". Det återgavs i Trankells omtalade bok *Kvarteret Flisan: Om en kris och dess övervinnande i ett svenskt förortssamhälle* (1973), i vilken han slog ett starkt slag för det hermeneutiska synsättet.¹⁰ Detta synsätt, och hans ambition att "aktionsforska", går som röda trådar genom hans arbete. Forskaren och forskarens omdöme tilldelades en viktig roll av Trankell; den psykologiska eller pedagogiska experten hade nycklar till individens utvecklingspotential. Detta märks tydligt i undersökningarna rörande romer och invandrare som står i fokus här.

Forskning och politik rörande invandrare och minoriteter

Idag betraktas invandrare och (nationella) minoriteter som separata grupper. Olika lagstiftning på nationell och internationell nivå reglerar deras rättigheter, och politiken utvecklas inom två distinkta områden: integrationspolitik och nationell minoritetspolitik. På 1960-talet förhöll det sig inte så, orden invandrare och minoritet användes omväxlande och invandrar- och minoritetspolitik definierades som ett politikområde.¹¹ En del av de grupper som idag (sedan 1999) erkänns som nationella minoriteter ingick alltså i samma problematiseringar och lösningsförslag som invandrare.¹² 1965 förbjöd FN rasdiskriminering, vilket gav effekt på svensk forskning liksom på politiken i allmänhet. Begreppet etnicitet var fortfarande relativt sällsynt även om det fick en ökad

¹⁰ Karin Tengvald ifrågasatte i sin recension av boken emellertid huruvida en hermeneutisk vetenskaplig metod verkligen hade använts. Karin Tengvald, "Hermeneutik i praktiken?", *Sociologisk Forskning* vol. 12 nr 1 (1975), s. 25–35.

¹¹ Invandrarutredningen valde att så genomgående som möjligt använda termen "språkliga minoriteter" framför termer som nationella, etniska eller kulturella minoriteter, SOU 1974:69. *Invandrarutredningen 3. Invandrarerna och minoriteterna: Huvudbetänkande* (Stockholm: Liber Förlag/Allmänna förlaget, 1974), s. 40.

¹² Det finns fem grupper erkända som nationella minoriteter sedan 1999: samer, romer, tornedalingar, sverigefinnar och judar.

relevans under 1970-talet.¹³ 1975 användes uttrycket ”etnisk segregation” för första gången i ett statligt dokument och vid den tiden etablerades även mångkultur och integration som övergripande målsättningar i svensk minoritets/invandrarpolitik.¹⁴ På 1960-talet var det dock fortfarande assimilation – uttryckt i termer av ”anpassning” och ”inpassning” – som politiken i allmänhet siktade mot. Forskningen riktades följaktligen mot olika minoriteters (bland annat ”utlänningars”, ”invandrades”, ”zigena-res”) föreställda anpassningsproblem.

Enligt Tomas Hammar utvecklades svensk integrationsforskning från det omfattande området migrationsstudier, som växte fram på 1960-talet och blev en institutionaliserad verksamhet i slutet av 1970-talet.¹⁵ Tidigare forskning har beskrivit kunskapsområdet som apolitiskt, i betydelsen att frågor om invandring och invandrare inte rönt något större partipolitiskt intresse.¹⁶ Desto större blev handlingsutrymmet för regeringen och de vetenskapliga experterna. I Skandinavien, och Sverige i synnerhet, finns en stark tradition av att forskare engagerar sig i policyformuleringsprocesser.¹⁷ Svenska forskare har haft en auktoritativ och erkänd ställning inom policyskapande; forskning om migration och integration har tagits fram i direkt relation till politiken. Det är framför allt tre politikområden som aktualiserats i detta sammanhang: arbetsmarknadspolitik, utbildningspolitik och socialpolitik.

¹³ Anders Lange & Charles Westin, *Etnisk diskriminering och social identitet. Forskningsöversikt och teoretisk analys [en rapport från Diskrimineringsutredningen]* (Stockholm: Liber Förlag, 1981), s. 248–249.

¹⁴ Mikael Byström & Pär Frohnert, *Kunskapsöversikt. Invandringens historia – från ”folkhemmet” till dagens Sverige* (Stockholm: Delegationen för migrationsstudier, 2017), s. 75.

¹⁵ Tomas Hammar, ”Immigration Research in Sweden”, *The International Migration Review* vol. 14 nr 1 (1980), s. 93–115.

¹⁶ Karin Borevi, ”Sverige: mångkulturalismens flaggskepp i Norden”, i Grete Brochmann (red.), *Velferdens grenser: innvandringspolitikk og velferdsstat i Skandinavia 1945–2010* (Oslo: Universitetsforlaget, 2010), s. 41–130; Byström & Frohnert, *Kunskapsöversikt*, s. 71.

¹⁷ Martin Bak Jørgensen, ”Understanding the Research-Policy Nexus in Denmark and Sweden. The Field of Migration and Integration”, *British Journal of Politics & International Relations* vol. 13 nr 1 (2011), s. 93–109.

Romer

Myndigheternas hantering av romer har sedan slutet av 1700-talet endast delvis baserats på (vad som i tiden ansetts vara) vetenskaplig kunskap.¹⁸ Under 1800-tal och tidigt 1900-tal var det framför allt missionärer, präster och olika typer av välgörenhetsarbetare som skapade kunskap om utsatta minoriteter.¹⁹ Under 1940- och 1950-talen sällade sig etnografer och historiker till dem som undersökte romers villkor i det svenska samhället. En systematisk studie genomfördes mellan 1954 och 1956, då betänkandet *Zigenarfrågan*, SOU 1956:43, presenterades. Utredningen baserades främst på etnografiskt material samt handlingar från statliga organ och rapporter från lokala myndighetsrepresentanter som poliser, socialarbetare, präster och folkskollärare. Varken pedagoger eller psykologer engagerades som experter i utredningen men skola och yrkesutbildning ansågs (jämte bostadsfrågan) vara de viktigaste politikområdena för minoritetens framtida assimilation.²⁰ 1962 fick socialläkaren John Takman och den Socialmedicinska institutionen vid Uppsala universitet i uppdrag av Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) att utreda den sociala, ekonomiska och medicinska situationen för de cirka 300 romerna som var bosatta i Stockholm.

AMS bildades 1948 som ett centralt organ för förvaltningen av svensk arbetsmarknadspolitik.²¹ Under 1950-talet till 1970-talet fungerade AMS mer eller mindre som ett växthus för olika sam-

¹⁸ Den nationella minoriteten romer är heterogen. I samband med den nationella minoritetspolitikens utformning namngav svenska myndigheter, i samråd med ett romskt råd, fem undergrupper som ingår i minoriteten: resandefolket/de resande, svenska romer, finska romer, utomnordiska romer och nyanlända romer. Kategorierna inkluderar romanifolk med olika egenbeteckningar såsom kelderash, lovari, kale, arli med flera. Det rör sig alltså inte om ett enda folk, utan olika grupper som har gemensamma kulturella, språkliga och historiska särdrag.

¹⁹ Norma Montesino, *Zigenarfrågan. Intervention och romantik* (Lund: Lunds universitet, 2002); Ida Al Fakir, "Guarding the Boundaries of Belonging. The Church of Sweden. Gypsy Mission and Social Care in the 1910s–40s", *European Review of History: Revue Européenne d'histoire*, 31(2), 202–222.

²⁰ SOU 1956:43. *Zigenarfrågan: Betänkande* (Stockholm: Framtiden, 1956).

²¹ SOU 1947:24. *Betänkande rörande ett centralt arbetsmarknadsorgan* (Stockholm: Socialdepartementet, 1947).

hällsfrågor, som sedan utvecklades till politikområden i egen rätt, med egna organisationer. Mottagande av invandrare och reglering av invandring organiserades till en början av AMS, innan Invandrarverket tog över ansvaret 1968.²² Det var alltså AMS (eller, mellan 1940 och 1948, dess föregångare Statens arbetsmarknadskommission) som etablerade och övervakade flyktinglägren under och efter andra världskriget, och AMS skötte även frågan om anpassningen av flyktingar, utlänningar och minoriteter till det svenska samhället.²³ ”Zigenarfrågan” kom under AMS förvaltning 1958 och skulle därmed lösas inom ramen för den aktiva arbetsmarknadspolitik som formulerades i slutet av 1940-talet. AMS fick därmed ansvaret för att förverkliga romers medborgerliga rättigheter i praktiken. I denna praktik ingick rehabilitering som en viktig del. Rehabilitering var ursprungligen ett medicinskt koncept då det utvecklades efter första världskriget för att återföra krigsinvalidier till arbetslivet. Efter andra världskriget utökades det till ett begrepp som omfattade fler tillstånd och grupper. De så kallat socialt handikappade, bland vilka romer och invandrare inordnades, antogs behöva hjälp att anpassa sig till det komplexa välfärdssamhället.²⁴ För att rehabiliteringen skulle bli lyckosam måste insatserna baseras på både social och medicinsk vetenskaplig kunskap. Sålunda motiverades den AMS-finansierade ”Zigenarundersökningen”.

Undersökningen genomfördes av John Takman och hans socialmedicinska team mellan 1962 och 1965. Den startade som en lokal utredning i Stockholm men utökades sedan till att om-

²² Kopplingen mellan arbetsmarknadsmyndigheter och invandring som hade etablerats efter andra världskriget fanns dock kvar ända till 1985 då Invandrarverket helt tog över ansvaret för flyktingmottagningen. Byström & Frohnert, *Kunskapsöversikt*, s. 57.

²³ Lars Olsson, *På tröskeln till folkhemmet. Baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skåniskt jordbruk kring slutet av andra världskriget* (Lund: Morgonrodnad, 1995); Berit Rollén, ”Intervju med Karl-Erik Winblad” i Marianne Lindgren (red.), *För vi var med. Om människorna, husen, kulturen i AMS* (Stockholm: Arbetsmarknadsstyrelsen, 1999), s. 26–29.

²⁴ Al Fakir, *Nya rum för socialt medborgarskap*, s. 85–92; Norma Montesino, ”Social disability: Roma and Refugees in Swedish Welfare”, *International Journal of Migration, Health and Social Care* vol. 8 nr 3 (2012), s. 134–145.

fatta alla personer som identifierats som "zigenare" i Sverige, vid den tiden beräknat till 850–900 personer.²⁵ Syftet med "Zigenarundersökningen" var att få fram data och information för rehabilitering genom arbete, bostad och utbildning. Konkret handlade det om att skapa en helhetsbild av romers boendeförhållanden, ekonomi, utbildning, arbetsförhållanden samt deras kulturella, sociala, medicinska, psykiska och fysiska situation. För ändamålet använde undersökningsteamet olika metoder, däribland medicinska kroppsundersökningar, laboratorietester, antropometriska mätningar, blod- och urinprov, intervjuer och hembesök, samt inhämtade registerutdrag från myndigheter och offentliga institutioner. De utredde även romernas egna önskemål rörande utbildning, bostad och yrke. Samtliga uppgifter sammanställdes i individuella journaler, vilka sedan användes som underlag till Takmans professionella utlåtanden. Utlåtandena skickades ut till de myndigheter som på något sätt var involverade i arbetet att lösa "zigenarfrågan". Under genomförandet av studien artikulerades nya vetenskapliga och sociala frågeställningar, vilket resulterade i att den ursprungligen begränsade utredningen utvecklades till ett omfattande forskningsprojekt.²⁶ Arne Trankell och hans kollegor på Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet var delaktiga i denna expansion.

Våren 1963, när undersökningen av romer i Stockholm var avslutad, lämnade Takman ett förslag till AMS angående ett utbildningsprojekt för analfabeter och icke skolade vuxna romer,

²⁵ Detta antal omfattade inte alla personer eller grupper som idag ingår i den nationella romska minoriteten. Klassificeringen av de fem undergrupperna som inordnas i minoriteten idag bygger främst på tiden som gruppen levit i Sverige, dess ursprungsland/region eller medborgarstatus. Historiskt har emellertid inte samtliga av dessa erkänts som etniska minoriteter. Resandefolket, den numerärt största undergruppen, definierades under 1960- och 1970-talet främst som en social grupp. Se Adam Heymowski, *Swedish "Travellers" and their Ancestry. A Social Isolate or an Ethnic Minority?* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 1969). Se vidare Ida Al Fakir, "The 'Pure Gypsy' Revisited. The Construction of Citizenship for Swedish Romani Groups, 1940s–1960s", *Romani Studies* vol. 29 nr 2 (2019), s. 181–204.

²⁶ Al Fakir, *Nya rum för socialt medborgarskap*.

som ett led i deras så kallade rehabilitering.²⁷ Han såg också en möjlighet att utveckla nya forskningsprojekt och tog därför kontakt med Arne Trankell och Åke W. Edfeldt på Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet. Kunde de möjligen, utifrån sin vetenskapliga kunskap och kompetens, tänka sig att utveckla nya undervisningsmetoder för att utbilda vuxna analfabeter? För att motivera deras deltagande betonade Takman den unika möjligheten att forska på temat. Det är inte lätt, skrev han, ”att hitta analfabeter för försöksverksamhet” och utlovade ”arbetsmaterial” för sådan forskning.²⁸ Det arbetsmaterial som han anspelade på var de vuxna romerna som skulle vara målgruppen för det planerade utbildningsprojektet finansierat av AMS. Tillgången till detta forskningsbara ”material” gav pedagogerna en möjlighet att samtidigt ”göra en användbar insats och bedriva intressant forskning genom att ta hand om utbildningen av våra zigenare”.²⁹ Trankell skulle senare kalla denna typ av flerfunktionsarbete för ”action-cum-research”, vilket innebar att forskarna hade både en kritisk och emancipatorisk agenda. Parallellt med den vetenskapliga kunskapsproduktionen sökte forskarna också förändra (situationen för) de människor de studerade. Ibland använde Trankell och andra i forskargruppen det svenska begreppet ”aktionsforskning”, vilket sedermera har etablerats som en specifik form av praxisnära forskning.

Det planerade utbildningsprojektet genomfördes sommaren 1964 på herrgården Skrekarhyttan i Örebro län. Kursdeltagarna, deras familjer, och stundtals även personalen och lärarna, bodde på herrgården och ägnade dagarna åt teoretiska och praktiska studier som skulle hjälpa dem att bli självförsörjande inom ramen för rådande genusnormer. Trankell och forskarkollegerorna planerade också ett ambitiöst och med tiden omfattande

²⁷ Idén kom delvis från publicisten Evert Kumm, som hade föreslagit en folkhögskola för vuxna romer. Katarina Taikon stödde idén. Katarina Taikon, *Zigenerska* (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1963), s. 140.

²⁸ John Takman till Arne Trankell, 10 maj 1963. John Takmans arkiv (JT) H:2, Stockholms stadsarkiv (SSA).

²⁹ Takman till Trankell, 10 maj 1963. JT H:2, SSA.

forskningsprojekt kring utbildning av svenska romer.³⁰ AMS stod för finansieringen av skolan, ABF svarade för det praktiska huvudmannaskapet, medan pedagoger från Pedagogiska institutionen fungerade som lärare och forskare. Den nybildade aktivistorganisationen Zigenarsamfundet som arbetade för romskt medborgarskap (där bland andra Arne Trankell, John Takman och Rosa och Katarina Taikon var medlemmar) finansierade lokalerna och en del av personalen.³¹ Eleverna var åtta vuxna romer, rekryterade efter Takmans rekommendationer vilka utgick från hans professionella utlåtanden.³² Personalen bestod av en husfru, två köksbiträden, tre lärare, varav en även tjänstgjorde som studieledare, en psykolog, som även undervisade på deltid, samt en rektor som även tjänstgjorde som yrkeslärare för männen (motorlära och körning). Husfrun och en av de två kvinnliga lärarna gav kvinnorna yrkesutbildning (sömnad och matlagning). Den teoretiska undervisningen riktade sig till både män och kvinnor, medan de praktiska aspekterna var köns-segregerade, med tonvikt på undervisning i hushållsarbete för kvinnor och industriarbete för män. Lärarna skulle rapportera till forskarna, som ibland också bodde en kortare tid på skolan.

I samarbete mellan Pedagogiska institutionen och de sociala myndigheterna i Stockholm utvecklades projektet kring utbild-

³⁰ Förutom den aktionsforskning som Takman föreslog till Edfeldt och Trankell våren 1963, formulerade han också några andra forskningsprojekt som skulle kunna bedrivas samtidigt som "forskningsmaterialet", det vill säga romerna, fortfarande var tillgängliga och samarbetsvilliga: 1. Psykologiskt lämplighetstest, 2. Studie av diskrimineringen, 3. Socialpsykologisk eller sociologisk studie, 4. Studie av motivationen, 5. Studie av läsning och skrivkunskaper bland vuxna romer. Se John Takman till Arne Trankell, 19 augusti 1963. JT H:2, SSA. Flera av dessa idéer utvecklades sedan i någon form, främst inom ramen för den omfattande forskningsverksamhet som Arne Trankell och hans kollegor utvecklade under andra hälften av 1960-talet.

³¹ Zigenarsamfundet konstituerades hemma hos Katarina Taikon och Björn Langhammer sent i november 1963. Andra närvarande medlemmar var: Bengt Virmark, Christer Hogstedt, zigenarkonsulenten Nils Wall, socialassistenten Orvar Hjelm, Evert Sturm, pedagogikprofessorn Åke W. Edfeldt, pedagogikprofessorn Arne Trankell, folkskolläraren Britta Flodin, skolsköterskan Tea Åström, skådespelaren Allan Edvall, samt professorn i socialmedicin Ragnar Berfenstam.

³² John Takmans anteckning "Kandidater för sommarkursen 63." JT H:1, SSA; John Takmans anteckning "Betr. sommarkursen för zigenare 1963." 11 juni 1963. JT H:1, SSA.

ning av vuxna romer till en omfattande studie som involverade barn och hela familjer i deras hem. Bakgrunden var myndigheternas misslyckade försök att införliva romska barn i svenska skolor. Trots tilldelade medel och särskilda arrangemang dök romska barn inte upp i det offentliga skolsystemet. Pedagogerna vid Stockholms universitet fick i uppdrag att ta reda på varför och de utvecklade jämte forskningen också egna insatser. Lösningen blev socialkurativ familjeterapi. Med hjälp av en familjeterapeut som arbetade i hemmet, så kallad ”hemma-hos-terapi” eller ”förbyggande familjepedagogik”, skulle föräldrarna tränas i att sköta familj, hem och skola i enlighet med samhällsliga förväntningar.³³ Under senare delen av 1960-talet genomförde Trankells forskargrupp på uppdrag av Stockholms stad ett antal sådana projekt.³⁴

Centralt i alla forskningsprojekt var kategoriseringen av romer som ”socialt handikappade”, därmed rehabiliteringsbara. I början av 1960-talet klassades vuxna manliga romer av den socialmedicinska expertisen som socialt handikappade på arbetsmarknaden. Senare under 1960-talet riktade pedagoger, psykologer och socialarbetare uppmärksamheten mot den romska familjen som en problematisk institution och romska barn placerades i särskilda grupper i skolan.³⁵ I Trankells tappning av aktionsforskning var interventionerna tätt sammanlänkade med forskningen, det ena livnärde sig på det andra. Detta åskådliggörs tydligt i ett DN-reportage från 1974 om den finskromska kvinnan som stod i fokus för Trankells bok *Kvarteret Flisan*:

³³ Montesino, *Zigenarfrågan*, s. 149–151; Ingrid Iverstam Lindblom, Tomas Johansson & Nils Wall, *Socialt arbete med zigenare. Erfarenheter av sociala insatser bland zigenare. Rapport från Sektionen för zigenarfrågor* (Stockholm: Socialförvaltningen, 1978).

³⁴ Se vidare Arne Trankell & Ingrid Trankell (red.), *Rapport. 3, Effekter av behandlingsarbetet under familjbehandlingssfasen (läsåret 1965–66)* (Stockholm: Stockholms universitet, 1969) samt *Rapport. 7, Det samordnade aktionsprogrammets förverkligande. Integrerings och konsolideringskedet* (Stockholm: Stockholms universitet, 1968); Inga Gustafsson, *Studier i en minoritetsgrupps strävan att bevara sin kulturella autonomi* (Stockholm: Stockholms universitet 1970).

³⁵ Se vidare Norma Montesino & Ida Al Fakir, ”The Prolonged Inclusion of Roma Groups in Swedish Society”, *Social Inclusion* vol. 3 nr 5 (2015), s. 126–136.

Lägerliv med småbarn, listor från grannarna om att hon måste bort när hon äntligen fått bostad i Sverige... och sen en projektgrupp på uppåt 16 personer som dyker upp och vill reda upp hennes liv samtidigt som gruppen själv vill förverkliga sina hjälparambitioner och professorn vill skriva böcker. [...] Försöket att luckra upp grannarnas fördomar mot Asps [den romska familjen, min anm.] gick också ut på att låta forskare blanda sig i ett händelseförlopp och påverka det.³⁶

Invandrare

Beroende på hur begreppet ”invandrare” definieras kan forskningen om desamma avgränsas på olika sätt. Inom dagens vetenskapssamhälle talar man snarare om migranter än invandrare, dels för att belysa migrationens dynamik och föränderlighet över tid, dels för att förhålla sig kritisk till representationer av migranter som ”de Andra”. Karin Borevi har definierat 1960- och 1970-talen som perioden då svensk migrations- och integrationspolitik utformades.³⁷ Invandring till Sverige var inget nytt fenomen på 1960-talet; Sverige definierades som ett invandringsland redan på 1940-talet. Det var dock inte förrän på 1960-talet som temat ”upptäcktes” av samhällsvetenskapliga forskare inom områdena sociologi, socialmedicin, psykologi samt utbildning och pedagogik. Nära kopplat till detta var uppmaningen att skapa en ny invandrings- och invandrapolitik. Kopplingarna mellan auktoritativa personer inom akademien och policyarbetet hade betydelse för vilken typ av kunskap som producerades.³⁸

Samtidigt som AMS, Stockholms stad, ABF med flera, beställde och finansierade ”aktionsforskning” riktade mot romer växte behovet av kunskap rörande invandrare och deras situation. Rättigheterna för invandrare utan svenskt medborgarskap var

³⁶ Anna-Lisa Bäckman, ”Nu har jag människovärde”, *Dagens Nyheter* 21 januari 1974.

³⁷ Karin Borevi ”Svensk invandrapolitik under (om)formulering”, *Politica. Tidskrift för politisk vetenskap* vol. 30 nr 2 (1998), s. 168–183.

³⁸ Erland Bergman & Bo Swedin, ”Kunskap är makt men har makten kunskap?”, i Centrum för invandringsforskning (red.), *Invandring, forskning, politik. En vänbok till Tomas Hammar* (Stockholm: Centrum för invandringsforskning (CEIFO), 1993).

generellt sett i nivå med svenska medborgares. Förutom folkpensionen, som var beroende av medborgarstatus, var de flesta välfärdsförmåner såsom arbetslöshetsförsäkring, socialförsäkring, barnomsorg och sjukvård tillgängliga för samtliga som bodde inom svenska gränser.³⁹ Utöver dessa formella rättigheter fanns dock informella krav på efterlevnad av svenska normer för att betraktas som fullt integrerad – rehabiliterad – i den svenska befolkningen. Underlåtenhet att följa dessa definierades under 1960- och 1970-talen som anpassningsproblem, vilket, enligt tidens expertis, kunde orsakas av det sociala handikapp som invandrare påstods ha. Exempel på socialt handikapp kunde vara att prata ett annat språk än svenska, vara van vid andra samhälls- och levnadsförhållanden eller ha en annan religion.⁴⁰ Dessa faktorer, sades det, hade utvecklats till problem i takt med invandringen från avlägsna länder hade ökat.⁴¹ Romska grupper med svenskt medborgarskap och nyanlända grupper av invandrare ansågs sålunda vara drabbade av samma typ av sociala handikapp.

1966 tillsatte regeringen en arbetsgrupp för invandrarfrågor med syfte att stödja invandrares sociala och kulturella anpassning till det svenska samhället. Tre år senare hade gruppens arbete utökats och en så kallad Anpassningsbyrå inrättades vid Statens invandrarverk. 1968 tillsattes Invandrarutredningen (IU), en parlamentarisk kommitté som skulle komma att arbeta i sex år med uppdraget att ”kartlägga invandrarnas och de etniska minoriteternas situation i Sverige och att föreslå samhällsåtgärder på

³⁹ SOU 1967:18. *Invandringen: problematik och handläggning. Utlänningsutredningens betänkande*, 2 (Stockholm: Esselte, 1967), kap. 5.

⁴⁰ Montesino, ”Social Disability”, s. 134–145. Invandrares anpassningsproblem togs upp i riksdagen första gången 1965. Termen anpassning användes som något av en samlingsbeteckning för olika företeelser som hängde ihop med invandrares sociala och kulturella situation i sitt nya land. Se SOU 1974:69, *Invandrarutredningen 3. Invandrarna och minoriteterna. Huvudbetänkande* (Stockholm: Liber Förlag/Allmänna förlaget, 1974), s. 47.

⁴¹ SOU 1971:51. *Invandrarutredningen 1. Invandrarnas utbildningssituation. Förslag om grundutbildning i svenska för vuxna invandrare* (Stockholm: Liber Förlag/Allmänna förlaget, 1971), s. 14.

olika områden för dessa grupper”.⁴² Trankell, som vid tiden hade etablerats som expert inom ”zigenarforskningen”, såg en möjlighet att använda erfarenheterna från ”zigenarprojektet” i ett planerat nytt projekt kring invandringen till Sverige. För att ta vara på ögonblicket och få de pengar och det stöd han behövde för forskningen använde han sina kontakter på Utbildningsdepartementet, AMS och andra viktiga arenor inom politik och offentlig förvaltning. Han bjöd in nyckelpersoner till sitt kontor för att diskutera planerna på ett forskningsprogram om invandrarfrågor, vilket han ansåg vara en fortsättning på ”zigenarprojektet”. Ansträngningarna var inte fruktlösa; när regeringen inrättade IU 1968 utsågs Arne Trankell till vetenskaplig expert. Dessförinnan hade både Jan Svedberg, som utsågs till utredningssekreterare, och Harald Swedner, biträdande sociologiprofessor i Lund, som var den andre vetenskapliga experten i kommissionen, varit frekventa gäster på Trankells kontor.⁴³ Trankell och Swedner tillfrågades som experter även vad gäller utredningsmetodik och ett nära samarbete etablerades mellan IU och universitetsinstitutionerna. För pedagogernas del innebar detta att de förväntades beakta ”IU:s behov av information [...] i pågående och kommande studier”.⁴⁴

Trankell svarade för ett antal undersökningar rörande svensks attityder till invandrare, vilka redovisades i en bilaga.⁴⁵ Det

⁴² SOU 1974:69, *Invandrarutredningen 3*, s. 33. Kommittén författade två delbetänkanden, ett huvudbetänkande samt en bilagedel. Båda delbetänkandena SOU 1971:51, *Invandrarutredningen 1* och SOU 1972:83, *Invandrarutredningen 2. Tolkservice. Nordisk språkkonvention*, rörde pedagogiska frågor. I det betydligt mer omfattande huvudbetänkandet sammanfattades utredningsarbetet och ett antal förslag presenteras rörande olika samhällsområden (arbetsmarknadsfrågor, bostadsfrågor, sociala frågor, kultur, utbildning, föreningarna och trossamfunden, medinflytande och medborgarskap, information och opinionsbildning, samt ansvarsfördelning och samordning).

⁴³ Charles Westin, ”Varför dog Arne Trankell när han dog?”, i Gustavsson & Ödman, *Den Trankellska vändningen*, 40ff.

⁴⁴ SOU 1971:51, *Invandrarutredningen 1*, s. 124.

⁴⁵ SOU 1974:70, *Invandrarutredningen 4. Bilagedel till huvudbetänkandet* (Stockholm: Liber Förlag/Allmänna förl., 1974). Undersökningarna gällde svenskarnas fördomar mot invandrare, uppfattning om olika nationaliteter, samt fördomar i

främsta resultatet, som Trankell lyfte, var att rasism i mångt och mycket var en fråga om utbildning och klassbakgrund. De lägst utbildade hade flest negativa fördomar mot invandrare.⁴⁶ Att informera om andra kulturer och traditioner, konstaterade han, skulle emellertid vara verkningslöst eftersom fördomarna inte bara handlade om bristande individuell kunskap utan ytterst var symptom på djupare känslor av hotad trygghet. ”Informationsmetoden” kunde rentav bidra till att framställa fördomsfulla människor som ”moraliskt mindervärdiga” och skrämja dem ”till ett plågsamt och skamfyllt hemlighetsmakeri med sin tro”, som de ändå, trots skambeläggningen, skulle hålla fast vid.⁴⁷ Lösningen låg snarare i social och ekonomisk utjämning och en allmänt höjd utbild Anna Larsson ningsnivå:

Att göra upp med detta onda betyder att på bred front höja bildningen i vårt land [...] att låta utbildningsrevolutionen rulla vidare, att på allvar öppna upp universiteten, att släppa in allt fler allt högre upp i utbildningsväsendets många våningar och att hitta nya sätt att ta vara på dem som ramplar av på vägen eller tror de är för gamla för att ha glädje av att veta något mera om världen och sig själva.⁴⁸

Trankell tillstod att de undersökningar som IU beställt var ”halva” i betydelsen att de endast belyste en sida av saken – svenskarnas attityder. Vad invandrare tänkte efterfrågades inte utan de fungerade enbart som föremål för föreställningar och åsikter. För att uppväga denna brist infogades ett avsnitt från Charles Westins avhandling *Existens och identitet* (1975) i vilken han undersökte ”invandrades problem” utifrån dem själva. Westins resultat visade, mycket förenklat, att människors upplevelse av sig själva och sin plats i sitt nya land inte var statisk utan föränderlig, och att kopplingen till och känslorna inför hemlandet inte försvann

psykologiskt perspektiv. Som avslutning framfördes ett kortfattat resonemang om hur de skadliga verkningarna av svenskarnas fördomar skulle kunna minskas.

⁴⁶ SOU 1974:70, *Invandrarutredningen 4*, s. 173.

⁴⁷ SOU 1974:70, *Invandrarutredningen 4*, s. 211.

⁴⁸ SOU 1974:70, *Invandrarutredningen 4*, s. 212.

utan gick in i nya faser. Avhandlingen blev därmed en av de första studierna som ifrågasatte assimilationstanken utifrån vetenskapliga resultat, och gav ett stöd för den mångkulturlinje som skulle komma att präglade svensk invandrar- och integrationspolitik under de kommande två decennierna.⁴⁹

Charles Westin, som arbetade nära Arne Trankell och hade honom som huvudhandledare, kom att bli en av de mest namnkunniga inom det migrations- och minoritetsvetenskapliga kunskapsområdet.⁵⁰ Redan i februari 1969 hade Trankell tillsammans med Westin skapat Arbetsgruppen för invandrar- och minoritetsforskning (1971 omdöpt till Invandrar- och minoritetsforskningsgruppen, IMFO) vid Pedagogiska institutionen. Skapandet av IMFO föregicks av forskarnas diskussioner med företrädare för Socialstyrelsen, IU och Arbetsgruppen för invandrarfrågor, som alla var inblandade i att bestämma IMFO:s syfte. År 1972 bestod gruppen av 16 personer varav åtta var forskare.⁵¹ IMFO var den första akademiska arbetsgrupp som systematiskt fokuserade på frågor relaterade till invandring och minoriteter och den mötte enligt Westin ett stort gensvar ute i samhället.⁵² De omfattande projekten kring rehabiliteringen av vuxna romer och romska familjer i Stockholm fungerade som förebilder för de forskningsprojekt om invandrare och integration som utvecklades inom gruppen.⁵³

Projekten inom IMFO stöddes av en rad större och mindre finansiärer och gruppen publicerade ett tiotal relativt omfattande

⁴⁹ Charles Westin, *Existens och identitet. Invandrades problem belysta av invandrare i svårigheter* (Göteborg: Korpen, 1975).

⁵⁰ 1981 utlyste Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet en forskartjänst i ämnet "invandrarforskning särskilt invandrarernas utbildningssituation", vilken gick till Westin, då docent på Pedagogiska institutionen på SU. Expertgruppen för invandringens forskning, *Invandringens forskning i Sverige: en EIFO-rapport om forskningens utveckling och organisation under perioden 1975-1983* (Stockholm: Liber Förlag/Allmänna förlaget, 1983), s. 22.

⁵¹ Arne Trankell & Kjell-Åke Johansson (red.), *Sex rapporter från IMFO-gruppen. En mellanbok som redovisar gruppens forskning tillsammans med några teoretiska övningar och exempel* (Stockholm: Rotobekman, 1972), s. 37.

⁵² Westin, "Varför dog Arne Trankell när han dog?", s. 36.

⁵³ Trankell & Johansson, *Six rapporter från IMFO-gruppen*, s. 12.

studier (däribland Westins avhandling) rörande invandring och invandrare i Sverige.⁵⁴ IMFO-gruppen upplöstes vid mitten av 1970-talet i och med att samtliga av dess aktiva forskare disputerat. Givet Trankells storslagna idéer om pedagogikens och hermeneutikens roll i samhällsomvandlingen hade han planer på nya projekt som ägnade sig åt ”förstående samhällsforskning”. Men av detta blev intet; de före detta IMFO-medlemmarna hade gått vidare till annat och Trankell själv var trött.⁵⁵

Efter den omfattande Invandrarutredningen tillsattes Diskrimineringsutredningen (DU) 1979, med syftet att undersöka hinder för, och förbereda integrationen av, invandrare. DU var ett av de stora statliga arbeten som kom att lägga grunden för svensk integrationspolitik i dess uppbyggnadsskede. Den startades i början av 1979 som en enmansutredning med Kjell Öberg som utredningsman, Erland Bergman och Bo Swedin som sekreterare och Kerstin Sjeldrup som deras assistent. Pedagogen Charles Westin utsågs, jämte Anders Lange, till utredningens vetenskapliga expert. Även Trankell bidrog med sin expertis till arbetet. Utredningsuppdraget var vidsyftande och skulle enligt direktiven ”utmytna i ett samlat program för samhällets åtgärder när det gäller att motverka fördomar mot och diskriminering av invandrare och etniska minoriteter i Sverige”.⁵⁶ Genom DU skapades ett jämförelsematerial till Trankells attitydundersökningar som genomförts inom ramen för IU redan 1969. Westin använde dessa för att jämföra hur svenskars inställning till invandrare hade

⁵⁴ Finansiering kom bl. a. från RJ, Statens råd för samhällsforskning (en av föregångarna till Vetenskapsrådet), Inrikesdepartementet, Invandrarverket, AMS, Samhällsvetenskapliga fakulteten på SU, Stiftelsen Pedagogisk forskningsinformation och Riksföreningen mot Cancer. Se vidare Arne Trankell (red.), *Fem studier i invandrar- och minoritetsforskning. En samlingsvolym* (Stockholm: IMFO-gruppen, 1971); IMFO-gruppen, *Forskningsrapport* (Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, 1971–1974) samt *Invandrarproblem. Fem uppsatser om invandrar- och minoritetsproblem från IMFO-gruppen* (Stockholm: PAN/Norstedts, 1975).

⁵⁵ Per-Johan Ödman, ”Milstolpar i Arne Trankells liv”, i Gustavsson & Ödman, *Den Trankellska vändningen*, s. 22.

⁵⁶ Kjell Öberg (red), *Att leva med mångfalden. En antologi från Diskrimineringsutredningen* (Stockholm: Liber Förlag, 1981), Förord.

förändrats på ett drygt decennium. Han konstaterade att motviljan hade minskat avsevärt, vilket han hänförde till en generell ökad utbildningsnivå. Ekonomiska konjunkturer hade förvisso inverkan på inställningen till invandrare, tillstod Westin, men han underströk att det fordrades ”politiska eller andra rörelser som slår mynt av otryggheten och pekar ut syndabockar” för att sambandet skulle få betydelse”.⁵⁷ Slutbetänkandet fick namnet *I rätt riktning* (SOU 1984:55), vilket refererade till att relationerna mellan majoritetsbefolkningen och de etniska minoriteterna långsamt hade förbättrats sedan 1960-talet. Trankells och hans kollegors attitydundersökningar hade därmed blivit den jämförelsepunkt med vilken kommande studier med nödvändighet mätte sig.

Avslutning

Forskning – vetenskapligt baserad expertkunskap – blev under 1900-talet en given grund för välfärdspolitik i Sverige och Norden. Välfärdsstatens historia visar hur utvecklingen av nya politikområden bidragit till att etablera nya forskningsområden.⁵⁸ Ett exempel är kunskapsproduktionen rörande sociala problem, som är nära förbunden med den samhälleliga och politiska kontexten och de discipliner i vilken den formas. Vilka discipliner och fält som kunskapen emanerat ur varierar över tid och mellan problemområden; relationen mellan expertis och politik präglas av såväl förändring som kontinuitet. Från mellankrigstiden och under den tidiga efterkrigstiden fick psykologisk och psykiatrisk expertis ökad betydelse inom politiken, vilket påverkade synen på barn, barndom och barnuppfostran, och i förlängningen utformningen av utbildningspolitiken.⁵⁹ Även pedagogisk forskning kom

⁵⁷ Anna-Maria Hagerfors, ”Invandrarfientligheten styrs av oro och rädsla” (en intervju med Charles Westin), *Dagens Nyheter* 27 oktober 1984.

⁵⁸ Åsa Lundqvist & Klaus Petersen, ”Experts, Knowledge and the Nordic Welfare States. An Introduction”, i Lundqvist & Petersen, *In Experts We Trust*, s. 26–27.

⁵⁹ Bengt Sandin & Maria Sundkvist, *Barn, barndom och samhälle. Svensk utbildningshistoria* (Malmö: Gleerup, 2014), kap. 5; Karin Ludvigsen, ”The ’Psy-Experts’ and the Minds of Children. Transfer of Knowledge in Inter-War Norway and Sweden”, i Lundqvist & Petersen, *In Experts We Trust*, s. 149–180.

att spela en roll i det mångkulturella välfärdssamhällets inriktning efter andra världskriget.

Arne Trankell drömde om att göra pedagogiken till ett instrument för samhällsförändring och menade att ämnet handlade om påverkansprocesser som berörde alla aspekter av människan i samhället. Alltså måste den pedagogiska forskaren drivas av ett starkt socialt patos; Trankells patos manade honom att uppmärksamma orättvisor mot minoriteter. I samband med att Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet firade sitt 50-årsjubileum år 2004 publicerades en antologi kallad *Den Trankellska vändningen*.⁶⁰ Vändningen som omtalas är etableringen av den hermeneutiska metoden inom samhällsvetenskaplig forskning. Trankell beskrivs som en centralfigur i denna ”metodologiska revolution”, vilken ägde rum under 1960- och 1970-talen då kvalitativa metoder (återigen) började användas inom samhällsvetenskapen.⁶¹ För den växande forskningen om minoritetsgruppers situation och position i det svenska samhället kom detta att få en viktig betydelse. Med hermeneutiken kom nämligen *förståelse* att stå i centrum för undersökningar; orsaken till utebliven anpassning eftersöktes ofta hos individen i stället för de samhälleliga strukturerna. Trankell och hans kollegor försökte kort sagt klarlägga de psykologiska mekanismerna bakom diskriminering, distansering och motviljan till att inordna sig, eller för den delen välkomna nykomlingar in, i kollektivet. Givet klassificeringen av romer och invandrare som socialt handikappade kunde forskarens förståelse emellertid aldrig bli en tillräcklig grund för implementeringen av politiken. Forskaren måste också själv arbeta praktiskt och konkret – vad Trankell kallade för *action-cum-research* – med att rehabilitera romer och invandrare till accepterade och fullt fungerande svenska medborgare. Det mest extrema uttrycket för detta blev den så kallade hemma-hosterapin vars teoretiska och vetenskapliga grund utvecklades av IMFO-forskaren Inga Gustafsson, inom ramen för den ”zigenar-

⁶⁰ Gustavsson & Ödman, *Den Trankellska vändningen*.

⁶¹ Anders Gustavsson, ”Att förstå andra genom att förstå sig själv”, i Gustavsson & Ödman, *Den Trankellska vändningen*, s. 120.

forskning” som Arne Trankell ledde på Pedagogiska institutionen.⁶² Den nära kopplingen mellan pedagogisk-psykologisk forskning och invandrar- och minoritetspolitik, kom sålunda att få praktiska konsekvenser för romers och invandrares vardagliga liv i 1960- och 1970-talens Sverige.

⁶² Niklas Westin m.fl., *Antiziganism i statlig tjänst. Socialstyrelsens behandling av romer och resande under 1900-talet* (Stockholm: Socialstyrelsen, 2014), s. 254f.; Gustafsson, *Studier i en minoritetsgrupps strävan*.